

Gedrag van Grote Canadese Ganzen in de vorst- en sneeuwrijke winter van 2010/2011

Jan Hulscher

De winter van 2010/2011 was, in tegenstelling tot de meeste winters van tegenwoordig, rijk aan vorst en sneeuw en ging gepaard met een opvallend verloop van het totale aantal aanwezige Canadese Ganzen en hun verspreiding binnen het telgebied in Haren. In dit artikel wordt aandacht besteed aan deze verspreiding en het gedrag van de ganzen onder deze specifieke omstandigheden.

Canadese Ganzen zijn voor vogelaars misschien niet de meest boeiende vogels om naar te kijken, maar ook van hen valt nog veel te leren, zoals bleek bij mijn onderzoek in samenwerking met Sovon. Sovon doet onderzoek naar schade door overzomerende ganzen in Nederland. In verband daarmee zijn in Haren ruiende Grote Canadese Ganzen gevangen en van halsbanden voorzien, in 2009-2011 in de Wolddeelen en vanaf 2011 jaarlijks in het Boeremapark. Door het aflezen en opsturen van halsbandnummers (www.geese.org) kan men een indruk krijgen waar de ganzen verblijven en iets leren over hun overleving (Voslamber 2011). In verband daarmee heeft de auteur vanaf oktober 2009 tot juli 2015 vrijwel wekelijks in een vast gebied rondom Haren (figuur 1) de aanwezige Canadese Ganzen geteld en de halsbanden afgelezen.

Het weer

De winter van 2010/2011 werd gekenmerkt door twee kort op elkaar volgende koudeperiodes, elk gepaard gaande met sneeuwval (figuur 2). De eerste golf begon op 26 november en duurde tot 8 december. In deze periode waren de weilanden permanent bedekt met sneeuw. De volgende vier dagen dooide het overdag en was de sneeuw reeds na een dag verdwenen. Op 13 december begon de tweede koudegolf die voortduurde tot 30 december. Van 16 t/m 30 december waren de weilanden opnieuw met sneeuw bedekt.

Tellingen rond Haren

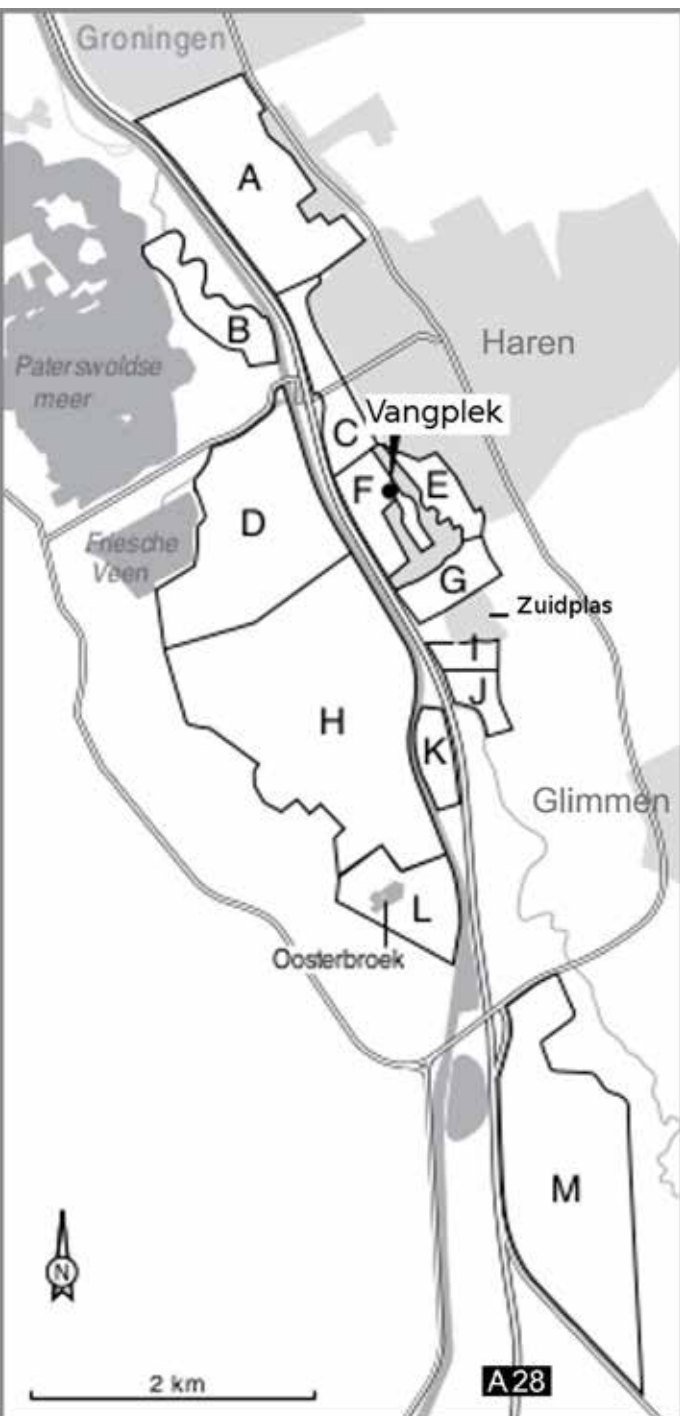
In de periode van 1 november 2010 tot 31 januari 2011 telde ik samen met Peter Driessen wekelijks het aantal

aanwezige ganzen in dertien deelgebieden. Daarbij lazen wij alle halsbanden af (figuur 1). Deze tellingen werden op één dag gedaan, enkele op één tot drie aansluitende dagen. Daarnaast werden ook tussentijdse tellingen gedaan in een deel van de telgebieden.

Vanwege de overzichtelijkheid is een aantal deelgebieden samengenomen tot zes regio's: 1. Wolddeelen (C+E+F+G), 2. Drentse A (I+J+K), 3. Hemmen/Hoornsedijk (A+B), 4. Oosterland (D), 5. Lappenvoort (H+L), 6. Ydermade (M).

Aantal ganzen tijdens eerste vorstperiode

De wekelijkse tellingen zijn samengevat in figuur 3. We zien dat het aantal van bijna 3000 ganzen op 9 december, vlak voor het einde van de eerste vorstperiode, opvallend hoger is dan dat op 1 december in het midden van deze periode. Dit verbaasde mij in eerste instantie. Nu is het zo dat wij niet weten waar de ganzen die overdag door ons geteld worden 's nachts slapen. Ze slapen in ieder geval buiten ons telgebied, dus niet in de Wolddeelen of op de Noord- en Zuidplas van Sassenhein. Op 8 december werd ik getipt door een wandelaar die mij vertelde dat hij de laatste paar avonden, wandelend met de hond als het al donker was, ganzen op de Zuidplas hoorde, wat voor hem nieuw was. De telling van 9 december viel aan het eind van een vorstperiode die bijna 14 dagen had geduurd (figuur 2). De Zuidplas is een zandwinplas en minstens 10 meter diep. Diep water bevriest later dan ondiep water. Zou het kunnen zijn dat de wateren waar de rond Haren foeragerende ganzen normaal plegen te slapen tijdens de eerste vorstperiode al bevroren waren ge-

Figuur 1. Overzicht van de ruiplaats, tevens vangplek, in de Wolddeelen en de verdeling van de telgebieden over de zes regio's rond Haren (veranderd uit Hulscher & Driessen 2011). raakt en alleen nog de diepe Zuidplas open water had? Dit deed me besluiten de volgende dag vroeg naar de Zuidplas te gaan in de hoop gedragswaarnemingen aan de overnachtende ganzen te kunnen doen.

Intermezzo: ochtendtrek op 10 december 2010

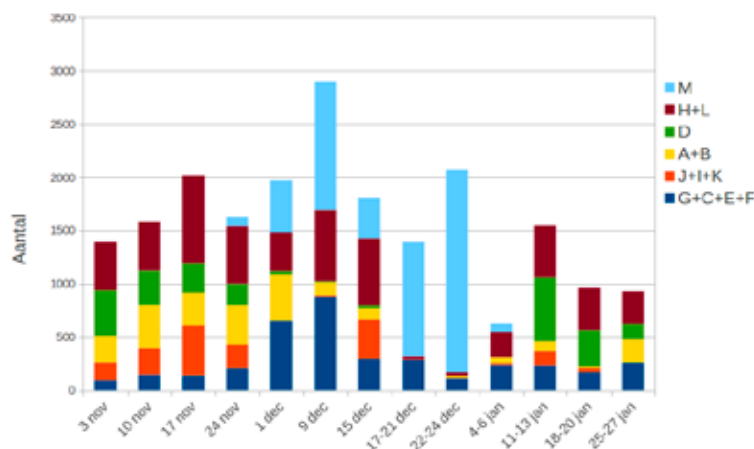
Om 7.30 uur ben ik bij de Zuidplas aanwezig. Het is nog donker. Overal klinkt geroep van Canadese en Grauwe ganzen. Als het iets lichter wordt zie ik dat alle ganzen

Figuur 2. Dagelijkse minimum- en maximumtemperatuur in de periode 1 november 2010-31 januari 2011. De sneeuwhoogte is herleid uit de neerslaggegevens, het KNMI verwarmt namelijk de regenmeter. Een mm neerslag staat voor ongeveer een cm sneeuwhoogte. De meetgegevens zijn afkomstig van het KNMI weerstation op de vliegbasis Eelde.

in een breed lint in een smalle strook van nog open water langs de noordkant van de plas heen en weer zwemmen. De rest van de plas is met een dun, nog golvend laagje ijs bedekt. Om 8 uur maak ik een schatting van de aantallen ganzen die aanwezig zijn. Omdat de vogels in een breed lint zwemmen kan ik met de telescoop groepen van honderd stuks aftellen. Ik kom tot een totaal van 3500 ganzen, waaronder enkele honderden Grauwe Ganzen. Als het lichter wordt kan ik ook halsbanden aflezen. Door de halsbanden te vergelijken blijkt dat groepen van steeds dezelfde vogels bij elkaar zwemmen.

Om 8.10 uur vliegen de eerste ganzen weg. Dit blijken allemaal Grauwe Ganzen te zijn. Enkele minuten later

Figuur 3. Wekelijkse tellingen van het aantal Grote Canadese Ganzen rond Haren in zes regio's in de periode 1 november 2010-31 januari 2011.

Grote Canadese Gans, Kropswolde, 3 december 2010

Foto: Theo Bus

vertrekken de eerste Canadese Ganzen. Vaste groepen vertrekken tegelijk. Binnen zo'n groep neemt het geluid vlak voor het vertrek sterk toe en worden alle halzen gestrekt. Gepaarde vogels vertrekken samen, maar enkele ook alleen. Het hoogtepunt van de ochtendtrek valt tussen 8.30 en 8.45 uur. Bij mijn vertrek om 9.45 uur zijn nog tweehonderd Canadese Ganzen in het wak aanwezig. De meeste ganzen zijn vertrokken in zuidelijke richting, maar kleine aantallen streken direct weer neer op de weilanden grenzend aan de oost- en noordzijde van de Zuidplas. Het totale aantal geschatte ganzen van deze ochtend ligt aardig in de buurt van dat van de telling van 9 december. Blijkbaar hebben alle ganzen die op 9 december rond Haren zijn geteld in de nacht van 9 op 10 december op de Zuidplas geslapen. Dit waren er ruim achthonderd meer dan op 1 december werden geteld. Deze extra vogels zullen normaal overdag buiten ons telgebied verblijven, maar waren nu in de buurt van de enige nog beschikbare slaapplek blijven hangen.

Aantal ganzen tijdens tweede vorstperiode

Op 9 december treedt een korte periode van dooi in en op 10 december is het sneeuwdek reeds verdwenen. In de nachten van 9 t/m 11 december hebben nog wel kleine aantallen Canadese Ganzen op de Zuidplas geslapen, maar daarna niet meer. Op 12 december

begint de tweede vorstperiode die strenger is dan de eerste en tot eind december zal aanhouden. Reeds op 12 december is de Zuidplas geheel bevroren, waarschijnlijk omdat het water tijdens de eerste vorstperiode al sterk was afgekoeld. Het aantal ganzen rond Haren tijdens de tweede vorstperiode (15 dec, 17-21 dec, 22-24 dec, figuur 2) is nu niet opvallend hoog en vergelijkbaar met dat van voor 9 december. Tijdens de tweede vorstperiode zullen alle wateren rond Haren bevroren zijn geweest. Waarschijnlijk zijn de ganzen tijdens deze periode weer naar hun voorkeurs-slaapplekken teruggekeerd, waar ze normaal zwemmend overnachten, maar dit nu noodgedwongen op het ijs zullen hebben gedaan.

Verspreiding van verschillende categorieën ganzen over de deelgebieden

Van de ongeringde ganzen die zich in de winter rond Haren ophouden kennen we niet hun achtergrond, bijvoorbeeld hoe oud ze zijn, of ze al eens gebroed hebben, kortom wat hun status is. Van halsbanddragers weten we wat meer, bijvoorbeeld of ze juveniel of adult waren bij de vangst, en van een aantal dat ze broedvogel waren, omdat ze jongen begeleidden.

Van 1 november 2010 tot 31 januari 2011 zijn in totaal 96 verschillende halsbanddragers waargenomen. Hiervan waren 33 als juveniele vogel gevangen op de ruiplaats Wolddeelen en 7 als ouder die jongen begeleidden. De juveniele vogels zijn in de Wolddeelen geboren. De overblijvende 56 halsbanddragers werden als volwassen vogel gevangen, 45 in de Wolddeelen en 11 op een ruiplaats bij Overschild. Van deze groep is de status onbekend.

In figuur 3 valt te zien dat tijdens de beide vorstperiodes er vooral een toename was van het aantal ganzen in regio 6, de Ydermade. De vraag is nu: hebben de verschillende categorieën ganzen terzelfder tijd aan deze verschuivingen meegedaan?

Om dit na te gaan is de winter verdeeld in drie periodes: vóór de vorst (3 -24 nov.), tijdens de vorst (25 nov.-30 dec.) en na de vorst (4-31 jan.). Tijdens de vorstperiodes was het niet altijd mogelijk alle aanwezige halsbanddragers af te lezen, dit om de vogels niet onnodig te verstoren. Daarom zijn voor deze analyse alleen die tellingen gebruikt waarbij dit wel gelukt is (figuur 4).

Er zijn duidelijke verschillen in terreingebruik tussen de drie groepen ganzen. De ongeringde vogels zijn voor en na de vorst ongeveer evenredig verdeeld over de regio's 1 t/m 5, maar komen nauwelijks voor in 6, en tijdens de vorst vooral in de regio's 1 en 6. De broedvogels en hun jongen zijn zowel voor, tijdens en na de vorst te vinden in de regio's 1 en 2. Dit zijn de gebieden

rondom de vangplek, waar ze gebroed, respectievelijk geboren zijn. Deze groep is standvogel en blijft het hele jaar rond Haren hangen (Hulscher & Driessen 2011). De halsbanddragers met onbekende status volgen meer het patroon van de ongeringde ganzen. Deze beide groepen zijn zwervers. Zij kunnen Haren reeds vroeg verlaten, zoals in januari 2011 (figuur 3).

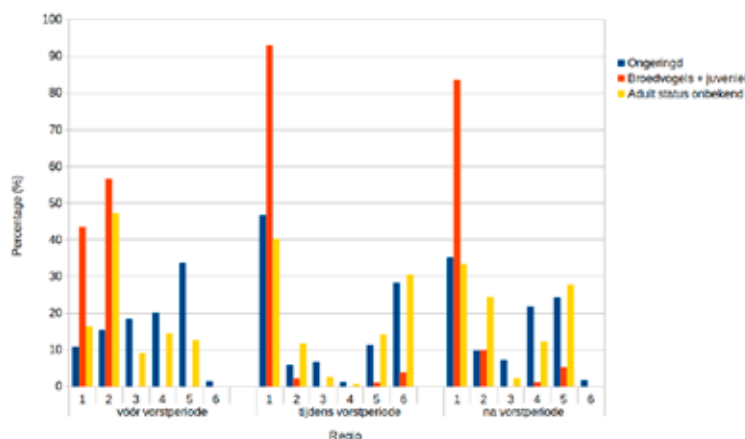
Gedragswaarnemingen bij sneeuwbedekking

Onder normale omstandigheden, bij temperaturen boven nul zonder sneeuw, verplaatsen grazende ganzen zich bij het foerageren langzaam lopend voort om hier en daar een hap te nemen. Het grazen gebeurt sociaal en is selectief, niet alles wordt gegeten en alleen de bovenste groene delen van de planten worden afgebeten. Geregeld wordt het voedsel zoeken onderbroken om te drinken, meestal in plasjes of sloten met niet te hoge oevers. Deze moeten bij voorkeur vlakbij zijn. Als bij het voedselzoeken de slokdarm vol raakt wordt er gerust en gaan de ganzen in groepjes bij elkaar liggen om het voedsel te verteren.

Bij sneeuwval wordt dit anders. Als de sneeuw pas gevallen en nog los is kunnen de ganzen al wroetend met hun snavel het gras nog bereiken, maar het selecteren van de beste beetjes wordt moeilijk. Wordt het sneeuwdek dikker dan stoppen ze met lopen en blijven ze op hun buik in de sneeuw liggen. Zij proberen dan tot zover hun hals reikt het gras al wroetend te bereiken. Als er niets meer te halen valt staan ze even op, doen een paar passen en gaan weer liggen om daar opnieuw te gaan wroeten. Ganzen hebben een goed isolerend verenkleed. De warmteuitwisseling vindt vooral plaats via de onbevederde poten. Door bij kou en sneeuwval op de poten te gaan liggen wordt onnodig warmteverlies voorkomen. Bij aanhoudende kou en sneeuw wordt het voedselzoeken steeds moeilijker en kunnen ganzen urenlang stil blijven liggen zonder te eten, dikwijls te midden van de pitrus waar de wind wordt afgeremd. Ze moeten dan teren op hun lichaamsreserves die ze voor de winter hebben opgebouwd. Duurt zo'n periode lang dan kunnen massale verplaatsingen van ganzen optreden, de zogenaamde vorst- of wintervluchten. Dit was het geval tijdens de beide vorstperiodes in de winter van 2010/2011. Grote aantallen Kol- en Brandganzen zijn toen uit Noord-Nederland vertrokken naar het zuidwesten van ons land. Wegtrek van Canadese Ganzen werd niet waargenomen (Hornman *et al.* 2013). Deze waarnemingen stemmen overeen met die in mijn telgebied, waar vrijwel alle van de ruim duizend Kolganzen die zich voor de vorst hier hadden opgehouden, tijdens de vorstperiodes verdwenen. Ook bij Haren zijn de Canadese Ganzen niet weggetrokken, maar er waren tijdens de vorstperiodes wel veel

meer verplaatsingen en concentraties van soms hele grote groepen dan onder normale omstandigheden. Onder niet-winterse omstandigheden is het algemene patroon zo, dat de ganzen zich 's morgens vanaf de slaapplaatsen meestal in vaste groepen over het telgebied verdelen en daar de hele dag blijven, om 's avonds weer naar de slaapplaatsen terug te gaan. Eén zo'n opvallende concentratie en vliegbeweging was op 3 december in gebied G (figuur 1). Daar probeerde een groep van 466 ganzen, veel groter dan anders op deze plek, in de sneeuw wat te foerageren. Om 14.50 uur vloog de groep in zijn geheel op en verplaatste zich naar de nabijgelegen Zuidplas, waar uitbundig gedronken en gebaad werd. Blijkbaar hadden de ganzen zich op deze plek geconcentreerd omdat op hun normale foerageerplaatsen de ondiepe plasjes en sloten om te drinken bevroren waren geraakt en alleen de Zuidplas nog open water had.

Een andere plek waar veel heen en weer gevlogen werd was regio 6. We hebben al gezien dat juist hier de aantallen ganzen tijdens de vorstperiodes waren toegenomen (figuur 3). Waarom juist in dit gebied? In deze regio wordt uitsluitend reguliere landbouw bedreven. De weilanden worden zwaar bemest en bestaan louter uit eiwitrijk Engels raaigras. Ze worden begraasd door melkvee en 's winters door schapen. De weilanden in de overige gebieden (uitgezonderd in de Hemmen, gebied A), worden nauwelijks bemest en hebben een gevarieerde, mozaïekachtige vegetatie met onder andere veel pitrus en rietgras en een lichte begrazing van jongvee, pony's en schapen. Ik dacht eerst dat de ganzen zouden worden aangetrokken door de schapen

Figuur 4. Relatieve verdeling over de regio's van het aantal getelde ongeringde ganzen en aantal aflezingen van twee categorieën halsbanddragers: vóór, tijdens en na de vorstperiode. Het totaal aantal getelde ongeringde ganzen vóór de vorstperiode was 6139, tijdens de vorst 2664 en na de vorst 4572; het aantal aflezingen van broedvogels en jongen onder de halsbanddragers respectievelijk 106, 183 en 170; van de halsbanddragers met onbekende status 110, 154 en 90.

die al schrapend met de poten het gras onder de sneeuw voor de ganzen vrij zouden maken. Dit kan zo zijn, maar er was nog iets anders. Terwijl de sneeuw over de andere voedselgebieden als een witte deken lag uitgespreid en waar alleen de pitrus bovenuit stak, lag over de weilanden van regio 6 nog een groen waas, dat bestond uit de bovenste topjes van het raaigras die nog boven de sneeuw uitstaken. Waarschijnlijk zullen de andere onder de sneeuw liggende foerageergebieden voor de ganzen te weinig hebben opgeleverd om hun dagelijkse behoefte te kunnen dekken en zijn de ganzen op zoek gegaan naar betere gebieden. De hele dag door arriveerden en vertrokken er groepen. Kortom, er was veel beweging. Toch hebben niet alle ganzen die rond Haren aanwezig waren zich tijdens de vorst voor langere of kortere tijd in regio 6 opgehouden. De broedvogels en hun jongen zijn er nauwelijks geweest (figuur 4). Kenden zij als standvogels de beste plekjes waar nog wat te halen viel?

Tot besluit

Canadese Ganzen in Nederland zijn standvogels. Alleen in zeer strenge winters, zoals die van 1978/79 en 1986/87 kan op bescheiden schaal een influx uit de Scandinavische broedgebieden plaatsvinden (Dirksen 1980; Boekema 2016). In onze winter trokken de Canadese Ganzen bij Haren, in tegenstelling tot de Kolganzen, niet weg, ondanks een bijna gesloten vorstperiode van 36 dagen. Toch moeten zij flink hebben ingeteerd op hun lichaamsreserves. Na de vorst heb ik het hele telgebied afgezocht op eventuele vorstslachtoffers. Niets gevonden, op twee uitgemergelde Blauwe Reigers na. Blijkbaar zijn Canadese Ganzen goed aangepast aan de Nederlandse winterse omstandigheden. Ze zijn de grootste en zwaarste onder de ganzen, wat een voordeel is bij kou. Tot mijn verrassing vond ik in de weilanden van regio 6 wel vier deels aangevreten lijken van volwassen Knobbelzwanen. Hier had zich tijdens de vorstperiode een groep van minsten 30 Knobbelzwanen opgehouden. Aanzienlijke sterfte van Knobbelzwanen na strenge winters blijkt vaker voor te komen. Zo namen de aantallen in Groningen na de koude winter van 1995/1996 met maar liefst 74% af (Boekema 2016). Ik vraag me af of Knobbelzwanen, die ook in de winter vooral op waterplanten zijn aangewezen, minder goed zijn aangepast om gras te eten en te verteren dan ganzen.

Tenslotte het laatste nieuws: van 14 tot 28 januari 2017 werden de ganzen opnieuw geconfronteerd met vorst, maar deze keer met weinig sneeuw. Ook nu hebben de Canadese Ganzen, maar ook Kol-en Grauwe Ganzen van tenminste 23 tot 30 januari op de Zuidplas over-

nacht. Op 26 januari zag ik tijdens de ochtendtrekwaarnemingen een vos op enkele tientallen meters afstand van de in het wak zwemmende ganzen over het ijs lopen. Een teken te meer hoe belangrijk het is voor ganzen om op open water te kunnen overnachten.

Dankwoord

Met dank aan Berend Voslamber en helpers voor het vangen, ringen en meten van de ganzen, aan Jeroen Nienhuis voor de weergegevens van Eelde, aan Peter Driessen voor de hulp bij het tellen en aflezen van de ganzen en aan Bauke Koole voor het verfraaien van mijn ontwerpfiguren.

Literatuur

- Boekema 2016. Vogels in Groningen. Profiel Uitgeverij, Bedum.
- Dirksen, Sjoerd 1980. Canadese Ganzen (*Branta canadensis*): een invasie in Nederland in 1978/79. Watervogels 5: 99-107.
- Hornman, M., F. Hustings, K. Koffijberg, O. Klaassen, E. van Winden, Sovon Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat 2013. Watervogels in Nederland in 2010/2011. Sovon-rapport 2013/02.
- Hulscher, Jan & Peter Driessen 2011. Ruitrek van Canadese Ganzen bij Haren (Gr) in 2009-2010. De Grauwe Gors 39: 120-127.
- Voslamber, Berend 2011. Canadese Ganzen in Groningen: herkomst ruiende vogels. De Grauwe Gors 39: 128-134.

Jan B. Hulscher
jan.hulscher@hetnet.nl